

KADIN GRAFİK TASARIMCILAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Eren Evin KILIÇKAYA

Doç., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, erenevin.kilickaya(at)dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2856-1614

Kılıçkaya, Eren Evin. “Kadın Grafik Tasarımcılar Üzerine Bir Değerlendirme”. ulakbilge. 67 (2021 Aralık): s. 1423–1433. doi: 10.7816/ulakbilge-09-67-04

ÖZ

Linda Nochlin yazdığı bir makalesinde “Neden büyük kadın sanatçı olmadı?” diye tartışmış ve cevabı şu şekilde açıklamıştır: “Büyük kadın sanatçı yok çünkü kadınlar büyüklükten yoksun”. Bu düşünceye göre, kadının tasarım toplumunda, özellikle yazarın uzmanlık alanı olan grafik tasarım dünyasındaki rolü de aynı şekilde sorgulanabilir. Linda Nochlin’in sorduğu sorunun benzeri olan “Neden büyük kadın grafik tasarımcılar yoktur?” Kadın tasarımcılar yok mudur, isimleri neden duyulmamıştır ya da duyurulmamıştır?” sorular araştırmanın problemi oluşturmaktadır. Ünlü Alman tasarım okulu Bauhaus’un literatüre geçmiş erkek tasarımcılarından Jan Tchichold, Laszlo Moholy-Nagy ve Herbert Bayer’in adı sıkça duyulmuşken, aynı okulda öğrenim görmüş grafik tasarımcı Söre Popitz’in adı fazla duyulmamıştır. Bunun gibi grafik tasarım tarihinde kendine yer bulmuş harika kadın grafik tasarımcılarının isimleri ya bilinmemektedir ya da çok fazla öne çıkarılmamıştır. Bu makale, grafik tasarım alanındaki kadın tasarımcıların durumlarının incelenmesi amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Kadın grafik tasarımcılar, cinsiyet rolleri, Feminizm

Makale Bilgisi:

Geliş: 28 Kasım 2021

Düzeltilme: 25 Aralık 2021

Kabul: 28 Aralık 2021

Bu çalışma, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi tarafından düzenlenen 1. Uluslararası Aile Kongresi’nde sunulmuştur (<http://ailekongresi.dpu.edu.tr/>). Çalışma, söz konusu kongre kapsamında yayımlanmaktadır.

Giriş

Grafik tasarım tarihinde kadın sanatçı ya da tasarımcıların isimlerine erkek sanatçı ya da tasarımcılardan çok daha az yer verildiği görülmektedir. Kadın sanatçı ya da tasarımcıların alana özgü literatürde isimlerinin az sayıda olmasının nedenleri arasında, kadınların sanat ya da tasarım alanında erkekler kadar yer alamamaları gösterilebilir. Tasarım işi meslek olarak diğer çalışma alanlarından farklı olarak belli bir rutine bağlı olmayıp, esnek çalışmayı ve işe tam anlamıyla odaklanmayı gerektirmektedir. Bir sanatçı ya da tasarımcı günün her saati sanat ve tasarım işiyle yoğunlaşma gereği duyabilir. Çünkü tasarım ve sanat işi için zaman ve mekan kısıtlaması bulunmamaktadır. Bu açıdan, hem bir kadın olup hem de sanatçı ya da tasarımcı olmak aynı anda iki kimliğe bürünmek anlamına gelmektedir. Kadın bir tasarımcı olarak, Ellen Ruskin bir söyleşisinde hem bir tasarımcı hem de bir anne olarak (ve ev işlerini devam ettirmeye çalışan bir kadın olarak) yaşadığı zorlu süreci şöyle ifade etmiştir:

“Eve gelirdim, kızım ile oynardım. Kızımı yatırdıktan sonra kalkar, çizim masasına oturur ve altı saat boyunca orada kalırdım. Serbest olarak çalışırken sabah saat 09:00’da çizim masasına otururdum ve öğlene kadar ara vermeden çalışırdım. Öğle yemeği için yarım saat, akşam yemeği alışverişi için yarım saat ayırırdım. Saat beşe kadar tekrar oturup ve 19:30’dan 22:00’a kadar tekrar işin başına otururdum. Cumartesi de dahil olmak üzere hayatım her gün böyleydi ve zor bir süreçti.” (Levit, 2021: 13, y.ç.)

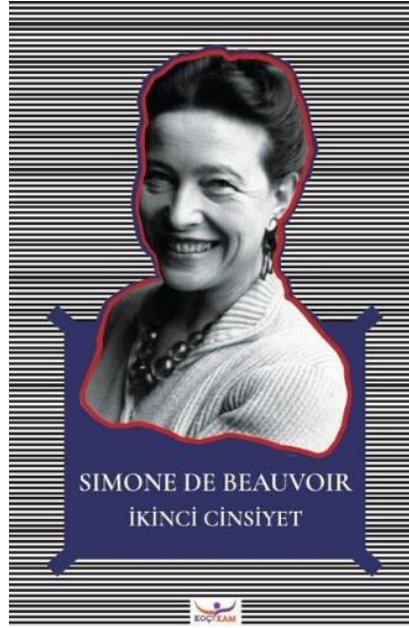
Ellen Ruskin bu zorlu süreçte evliliği ve mesleği arasında bir seçim yapma durumunda kalmış ve kızı 3 yaşında iken evliliğini bitirmek zorunda kalmıştır. Sanatçı ve tasarımcı olan pek çok kadının eğer onu anlayacak bir eşi yok ise benzer süreçlerden geçmesi kaçınılmaz olabilmektedir. Sanatçı ya da tasarımcı olan kadınların eşlerini genelde onların rutinlerini anlayacak, aynı meslekten kişilerden seçtiği görülmektedir. Tasarımcılık bir meslek olarak değerlendirildiğinde kadın ve erkeğin aynı koşullarda çalışmadığından söz etmek mümkündür. Feminizm kitabı yazarı Lucy Mangan (2020: 104) “erkekler kadınların yeteneklerini görmeyi reddediyor” diyerek kadınlar ve erkeklerin aynı koşullarda olmamalarına feminist bir yaklaşımla değinmiştir.

Birey Olarak Kadın

Birey olarak kadın sıklıkla tartışılan bir kavram olmakla beraber, ikincil bir cinsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyolojik açıdan kadın ve erkek, fizyolojik bir ayrımın ötesinde, toplumsal ve kültürel farklılıkların ve aslında eşitsizliklerin bir ayrımıdır. Ünlü Fransız yazar ve 20. yüzyılın en önemli filozoflarından biri olarak görülen Simone De Beauvoir’ın ‘İkinci Cinsiyet’ adlı kitabında (Resim 1) şöyle denmektedir:

İkinci Cinsiyet’in ikinci cildi, tıpkı Fransızca aslındaki gibi canım Kierkegaard’ın bir sözüyle başlıyor: “... kadın olmanın en büyük talihsizliği, bunun bir talihsizlik olduğunu anlamamaktır”. Bu sözün üzerinde durmamak olmaz. Talihsizliğimiz belli: Madunlardan olmak. Bu, mevcut nesnel durumumuz. “Anlamamak” sözü ise öznel durumumuza işaret ediyor: Öznel durumumuz, özne olamamakla, kadınlık durumunu kaynaklandığı temellerden itibaren adını koyup bilince çıkarmamakla ilgili. Bu noktayı özellikle vurguluyorum, çünkü sözgelimi “kadın yazar / kadın şair” gibi kavramların kullanılmasına karşı çıkan erkek ve kadınların, bu ‘nesnel durum / öznel durum’ farkını dikkate almadan konuştukları kanısındayım. Çok rastlanan mantık şöyle: “Kadınla erkek eşittir, dolayısıyla kadın-erkek diye ayırmamak gerekir. ‘Erkek yazar’ demediğimiz gibi, ‘kadın yazar’ dememiz de gerekmez. Böyle dememiz kadınları daha aşağı bir kategoriye sokuyor...” Kadın-erkek diye ayıran, feministler değil, Beauvoir’ın ince ince anlattığı toplumsal işleyişin gerçeği. Gerçeği bilince çıkarmak ya da çıkarmamak, işte bütün mesele! (Alpay, 2020).

Simon De Beauvoir kadın için, “erkeğin buyurduğu şeydir, erkeğe atfen tanımlanır ve farklılaştırılır. Erkek öznedir, mutlaktır. Kadın ötekidir, nesnedir. Başka bir deyişle, toplum erkeği norm olarak, kadını ikinci cinsiyet olarak tanımlar” demiştir (Mangan, 2020: 115). Bu ikincil görülme durumu kadını her koşulda erkekten sonra gelen bir varlık durumuna sokmuştur ve kadınlar bunu tartışmaya açtıklarında feminist, tekil ve benmerkezci bir duruma düşmek durumunda kalmaktadırlar. Yine Simone De Beauvoir “Erkek insan olarak, kadın dişi olarak tanımlanır ne zaman insan gibi davranırsa, erkeği taklit ettiği söylenir” diyerek durumu kısaca özetlemiştir (Mangan, 2020: 115). Kadınların daha birey olarak ikinci sınıf olarak görülmelerinden ötürü, bu yaklaşım kadınların her alandaki durumlarına yansımış ve sadece doğurgan olma ve anneliğin getirmiş olduğu duygusal boyutta erkeklerin önüne geçebilmişlerdir.

Resim 1. Simone De Beauvoir, İkinci Cinsiyet Kitabı Türkçe basım kapağı
<https://t24.com.tr/k24/yazi/ikinci-cinsiyet-devrimi,2581>

Sanatçı Olarak Kadın

Sanat ve tasarım tarihinin en önemli ve bilinen okullarından birisi olan Bauhaus, 1919 yılında Walter Gropius önderliğinde daha önce var olan bir Sanat Akademisi ile birleşerek "Staatliches Bauhaus Weimar" adıyla kurulmuştur. Bauhaus 20. yüzyılın tasarımının gelişiminde bir öncü niteliğinde olup, dönemin yaşam reformu hareketinin fikirlerinden yararlanmıştır. Bauhaus, giderek sanayileşen bir dünyanın tasarım alanında hem işlevsel hem de biçimsel olarak estetik açıdan hoş eserler yaratmak üzerine temellenmiştir. Alman Bauhaus Okulu, cinsiyetler arasında eşitliği ilan ettiği ve hem erkek hem de kız öğrencileri programlarına kabul ettiği için ilerici bir akademik kurum olarak görül müştür. Bauhaus okulu döneminde, kadınların resmi sanat akademilerine kabullerinin zor olmasına rağmen, Bauhaus onlara hem eğitim hem de sanatsal gelişim için eşi görülmemiş düzeyde bir fırsat sağlamış, ancak genellikle yalnızca dokuma ve o sırada kadınlar için uygun olduğu düşünülen diğer alanlarda eğitim almaları teşvik edilmiştir (Resim 2).

Sanatın her alanında kadınlar sesleri duyurabilmek için erkek meslektaşlarından daha fazla çaba sarf etmek durumunda kalmışlardır. Ünlü İngiliz yazar Virginia Woolf "Shakespeare'in çağında herhangi bir kadının Shakespeare'in oyunlarını yazması.... olanaksızdı" demişti (Mangan, 2020: 107). Entellektüel özgürlük anlamında kadınların savunucusu olan Woolf, kadınların ev hayatındaki zincirlerden özgür yaratıcılıklarını kullanmaları için "kendilerine ait bir odaya ihtiyaçları olduğunu öne sürmüş, kadınların düşünme mekanına sahip olduktan sonra daha deneysel olabileceğinden ve daha önce edebiyatta bulunmayan bir kadın dili geliştirebileceğinden bahsetmiştir (Mangan, 2020: 107). (Resim 3).

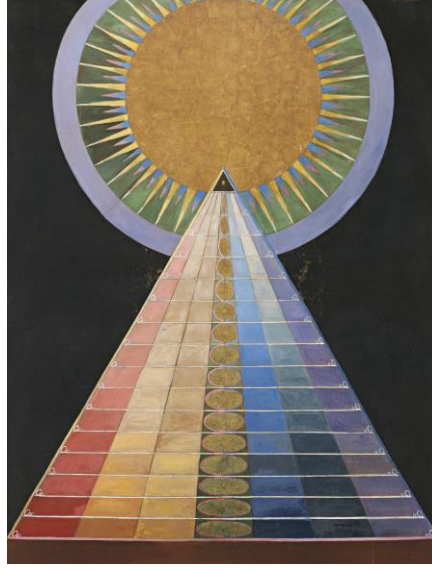

Resim 2. Bauhaus okulundaki kız öğrenciler, 1927
https://stringfixer.com/tr/Women_of_the_Bauhaus

Resim 3. Woolf'un yaratıcı mekanı, (Mangan, 2020: 107).

Adları pek duyulmayan ya da erkek sanatçılar kadar bilinmeyen ama erkek sanatçılara ilham olmuş sayısız kadın sanatçı vardır. Örneğin, 1900'lerin başında İsveçli sanatçı Hilma Af Klint, Wassily Kandinsky ve Piet Mondrian'dan önce soyut resimler üretmiştir. 1920'lerde ve 30'larda, önde gelen Alman Dada sanatçı Hannan Höch fotomontajı ilk kullanan sanatçılardan biriydi. 1940'larda New York'ta çalışan Ukrayna kökenli Amerikalı soyut dışavurumcu ressam Janet Sobel, Jackson Pollock'u etkilemiştir (Mangan, 2020: 129). Geleceği gören ressam olarak tanımlanan Hilma Af Klint'in soyut resimlerinin tarihleri, kendisi gibi soyut sanat akımı öncüsü olarak bilinen erkek resamlardan çok daha eskiye dayandırılmıştır, fakat ne yazık ki Helma Af Klint'in adı erkek meslektaşları kadar duyulmamış ve sanat tarihi kitaplarında öne çıkarılmamıştır (Resim 4).

Resim 4. Hilma Af Klint'in Altar Panosu No.1, (Mangan, 2020: 129).

Kadın Grafik Tasarımcılar

Bauhaus'da öğrenim görmüş ve en az erkek meslektaşları kadar başarılı bir grafik tasarımcı olan Söre Popitz'in adı, Jan Tchichold, Laszlo Moholy-Nagy ve Herbert Bayer kadar duyulmamıştır. 1930'larda Almanya'da her genç kadının sahip olması gereken bir yaşam tarzı dergisi olan Die neue Linie, gazete bayilerinde ilk kez 1929'da kapağında sansasyonel miniskül (küçük harf) harf başlığı ve ev dekorasyonundan spora kadar her konuda yazılar içeren bir dergi olarak ortaya çıktı. Sanat yönetmenliğini eski Bauhaus ustası Herbert Bayer'in yaptığı ve László Moholy-Nagy ve Walter Gropius'un çalışmalarının yer aldığı, tarz sahibi kadınların aylık dergisi, ismi kadar modern di. Modernizmin bu ünlü erkek tasarımcılarıyla birlikte dergide çalışan ama adı daha az bilinen bir tasarımcı olan Söre Popitz, kadın olmanın dezavantajını yaşamıştır (Resim 5 ve 6).

Resim 5. Söre Popitz'in 'die neue linie' adlı dergi kapağı tasarımı, (Levit, 2021: 2).

Resim 6. Söre Popitz'in Thügina için reklam tasarımı,, 2021: 6).

Kadınların istihdam edildiği Monotype adlı yazı karakteri üreten bir şirkete, istihdam edilen kadınların işlerinde titiz ve yetenekli olmaları gerekiyordu. Aritmetikte iyi olmalı, mantıklı bir zihne sahip olmalı, çizimde hassas olmalı ve keskin bir harf biçimi oranlarına hassas bir duygu sergilemeliydiler. Yeteneklerine ve deneyimlerine bağlı olarak, kadın çalışanlar ofisin dört bölümünden birinde görevlendirilirdi; ilk bölümde, müşteri siparişlerini almak ve matris-kasa düzenlemelerini tasarlamak görevken bir diğer birimde, her bir yazı tipinin üretiminde kullanılacak boyut ve ölçülerin grafiğini çıkarmak görev olarak verilirdi. 10 inç boyutunda beyaz kart üzerinde ters harf formlarını çizmek için bir başka birim görev alıyordu. Daha sonra matrislerin (harf kalıplarının) üretiminde kullanılacak mum kalıplarını kesmek için de ayrı bir bölüm vardı. Bu dört bölümün her biri geleneksel olarak bir Monotype üyesi tarafından denetlenirdi. Monotype'da yönetim pozisyonları bir erkek ayrıcalığı olarak kalsa da, bazı kadınlar denetleyici rolleri üstlenmiştir (Resim 7).

1950'de Beryl Morris siparişler ve matris-kasa bölümünün başına geçerek; Emily MacMurray, grafik çalışmasını denetleyerek; Dora Laing çizim etkinliklerini denetleyerek ve Winifred Pooley balmumu kalıplarının kesilmesinden sorumlu olarak Monotype Yazı üretim ofisinin kadın tasarımcıları olarak yer edinmişlerdir (Levit, 2021: 7).

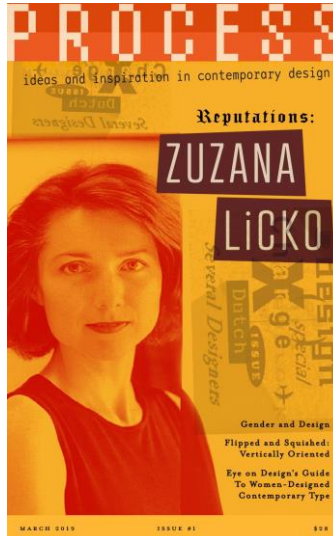
Resim 7. Monotype Yazı bürosunda çalışan kadın tasarımcılar (Levit, 2021: 1).

Adını grafik tasarım tarihine yazdıran ender tasarımcılardan biri olan Cipe Pineles 1908'de Avusturya'nın Viyana kentinde doğmuştur. Liseyi Brooklyn'de okumuş ve Pratt Enstitüsü'ne gitmiştir. Mezun olduktan sonra ve natüremort resim işinde "maceralı" bir yıl olarak nitelendirdiği yıl olan 1932 yılında Condé Nast yayınlarının sanat

Resim 9. April Greiman ve tasarımları <https://en.esloganmagazine.com/april-greiman/>

Yeni teknolojiyi benimseyen ve yaratıcı potansiyelini araştıran ilk öncüler arasında, adı Emigre dergisi tasarımcısı ve editörü aynı zamanda eşi Rudy Vanderlans ile birlikte anılan yazı karakteri tasarımcısı Zuzana Licko sayılabilir. Bu tasarımcı çift özellikle tasarım dünyasına getirdikleri yeni yaklaşımlar ile adlarını duyurmayı başarmışlardır. İlk sayısını 7000 kopya baskıyla yapan dergi, her bir sayısında yeni tecrübeleri denediği için dijital dünyanın simgesi haline gelmiştir. Emigre dergisinin tasarımları, grafik tasarımı canlandırılması bakımından bilgisayar teknolojisinin duygusunu benimsemiş olanları büyülerken, birçok geleneksel tasarım profesyoneli de öfkelenmiştir. Emigre dergisi 1984 ve 2005 yılları arasında düzensiz olmak üzere toplam 69 kez yayınlanmıştır. Macintosh bilgisayarın olanaklarını kullanan ilk yayınlardan biri olan Emigre, grafik tasarımda masaüstü yayıncılığa geçişi önemli oranda etkilemiştir. Derginin sanat yönetmenleri olan çift Rudy Vanderlands ve Zuzana Licko, deneysel düzenlemeleri kullanmalarıyla tasarımcıları, fotoğrafçıları ve tipografi ile ilgilenenleri aynı şekilde büyülemişlerdir. Özellikle Zuzana Licko'nun yenilikçi, yazı karakteri tasarımları bir çok tasarımcı tarafından hala tercih edilmektedir (Resim 10).

Resim 10. Zuzana Licko https://issuu.com/allieosipov/docs/issuu_process_mag

Grafik Tasarım deyince akla gelen önemli kadın figürlerden bir diğeri isim olan Ellen Lupton grafik tasarımcı, kuratör, yazar, eleştirmen ve eğitimcidir. Tipografi sevgisiyle tanınan Lupton, New York'taki Smithsonian Tasarım Müzesi, Cooper Hewitt'te Çağdaş Tasarım Küratörü ve Graphic Design M.F.A.'nın kurucu yöneticisidir. Eşi J. Abbot

Miller de kendisi gibi tasarımcı olan Lupton, grafik tasarım üzerine pek çok kitabın yazarı olarak ismini duyurmuş bir kadın grafik tasarımcıdır (Resim 11).

Resim 11. Ellen Lupton ve yazmış olduğu kitapları

<https://www.monotype.com/resources/expertise/creative-characters-ep-17-ellen-lupton>

Paula Scher, 1991 yılında katıldığı Pentagram adlı dünyaca ünlü tasarım ofisinde ilk kadın müdür olarak görev yapan Amerikalı grafik tasarımcı, ressam ve sanat eğitimcisidir. Yazıyı çevrede fiziksel bir varlık oluşturabildiği gibi, büyük boyutuyla beklenmedik alanları kaplayarak da şaşırtıcı tasarımlara imza atmıştır. Eğlence ve deneyselliğin ön planda olduğu tasarımlarında, geleneksel olmayan tipografik tasarımın çevremizi ilham verici hale getirebileceğinin iyi örnekleri görülmektedir. Paula Scher: "Benim çevresel tasarım anlayışım, üç boyutta ve kamusal alandaki grafik tasarımın sadece bir uzantısıdır" diyerek tasarım dünyasının var oluşunda adını hafızalara kazıtmayı başarmıştır (Resim 12).

Resim 12. Paula Scher <https://en.esloganmagazine.com/paula-scher/paula-scher-eng/>

Sonuç

Grafik tasarım tarihine bakıldığında kadın sanatçı ya da tasarımcıların isimlerine erkek sanatçı ya da tasarımcılardan çok daha az rastlanmaktadır. Kadın tasarımcıların literatürde isimlerinin az geçmesinin nedenleri arasında, kadınların tasarım alanında erkekler kadar yer alamamaları gösterilebilir, fakat tek neden bu değildir. Kadının her alanda varlığı tartışma konusu olmakla beraber, kadınların birey olarak ikinci cinsiyet olarak görülmeleri, kadınların her alandaki durumlarına yansımış ve kadınlar her alanda erkeklerden daha fazla gayret göstererek adlarını duyurmaya çalışmışlardır. Adları erkek sanatçılar kadar bilinmeyen ama erkek sanatçılara ilham olmuş kadın sanatçı örnekleri görmek mümkündür.

Grafik tasarım tarihinde cinsiyetler arasındaki bu eşitsizliği yıkmak adına kadın öğrencilere ve çalışanlara yer veren okullar ve kurumlar olduğu görülmektedir. Alman Bauhaus okulu kadınların sanat akademilerine kabullerinin zor olduğu bir dönemde, kadınlara hem eğitim hem de sanatsal gelişim için bir fırsat sağlamışsa da, genellikle kadınlar için uygun olduğu düşünülen alanlarda eğitim almaları teşvik edilmiştir. Grafik tasarım alanında kadınların istihdam edildiği bir kurum olan Monotype adlı yazı karakteri üreten şirkette kadın çalışanlar, işlerinde daha titiz ve yetenekli olmaları sebebiyle tercih edilmişlerdir.

Adını grafik tasarım tarihine yazdıran pek çok kadın grafik tasarımcı bulunmaktadır. Yeteneği ile kendine yer edinmiş olan Cipe Pineles, yenilikçi tasarımları ve bilgisayar çağının getirdiği olanakları tasarımlarında zekice kullanması ile adından söz ettiren April Greiman, yeni teknolojiyi benimseyen yazı karakteri tasarımcısı Zuzana Licko, grafik tasarımcı olmasının yanında eğitimci de olan Ellen Lupton ve Pentagram adlı dünyaca ünlü tasarım ofisinde ilk kadın müdür olarak görev yapan Amerikalı grafik tasarımcı Paula Scher isimlerini grafik tasarım tarihine yazdırmayı başarmış kadın grafik tasarımcılardır.

KAYNAKLAR

- Levit, Briar. *Baseline Shift*. NewYork: Princeton Architectural Press, 2021.
- Mangan, Lucy. *Feminizm Kitabı*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2020
- Alpay, N. İkinci Cinsiyet Devrimi, <https://t24.com.tr/k24/yazi/ikinci-cinsiyet-devrimi,2581>, 2020
- Bauhaus'un Kadınları, https://stringfixer.com/tr/Women_of_the_Bauhaus

GÖRSEL KAYNAKLAR

- <https://sanatkaravani.com/grafik-tasarimin-tanricasi-paula-scher/>
- <https://en.eslogmagazine.com/april-greiman/>
- <https://www.monotype.com/resources/expertise/creative-characters-ep-17-ellen-lupton>
- <https://t24.com.tr/k24/yazi/ikinci-cinsiyet-devrimi,2581>
- <https://speckyboy.com/icons-graphic-design-cipe-pineles/>
- https://stringfixer.com/tr/Women_of_the_Bauhaus
- https://issuu.com/allieosipov/docs/issuu_process_mag

AN EVALUATION ON FEMALE GRAPHIC DESIGNERS

Eren Evin KILIÇKAYA

ABSTRACT

In one of her essay Linda Nochlin argued that “Why have there have been no great women artist?” And the answer is in her essay, “There are no great women artists because women are incapable of greatness”. According to this idea, the role of women in the design society, especially in the graphic design world, which is the author's area of expertise, can also be questioned. Similar to the question Linda Nochlin asked, “Why aren't there great female graphic designers?” Are there no female designers, why have their names not been heard or announced? The questions constitute the problem of this research. While the names of Jan Tchichold, Laszlo Moholy-Nagy and Herbert Bayer, who are among the male designers of the famous German design school Bauhaus, are frequently heard, the name of graphic designer Söre Popitz, who studied at the same school, is not heard much. The names of great female graphic designers who have found their way in the history of graphic design like this are either unknown or not featured much. This article aims to examine the situation of female designers in the field of graphic design.

Keywords: Women, Women graphic designers, Gender roles, Feminism